

פלוגת רש"י והרמב"ם בדינא דבר מצרא

יחקור בגדר דין זה אם הוא רק חיוב הנהגה על הלוקח או שפירושו גם שיש לבר מצרא קצת קנין בקרקע / יסיק דנחלקו בזה רש"י והרמב"ם ועפ"ז יתבארו כו"כ חילוקים ביניהם בסוגיא דבר מצרא

אמנם עדיין יש לחקור בגדר דין בר מצרא, די"ל בו ב' אופנים: (א) זהו ענין של הנהגות ישרות וטובות ותו לא. והיינו, שאין כאן כל חסרון בתוקף קנינו של הלוקח, אלא שחכמים חייבוהו להתנהג באופן ישר וטוב, ולכן חובה עליו למסור השדה (שקנה כבר) לבר מצרא (ועד"ז בדינים אחרים של בר מצרא). (ב) החיוב "ועשית הישר והטוב" פועל שהבר-מצרא מקבל בעלות מסוימת על השדה; ולכן, חובת הלוקח למסור את השדה לבר מצרא אינה רק מצד חיוב הנהגה טובה שעליו, אלא מפני שהשדה אכן יש לה שייכות לבר מצרא, ובלשון הנמוקי-יוסף בסוגיין "כאילו יש לו קצת קנין בגופו של קרקע".

והחילוק בין האופנים, דלאופן הראשון שגדר דינא דבר מצרא הוא הנהגה טובה, הרי זה ציווי ללוקח, שהוא צריך

בב"מ קח ע"א ילפינן ממקרא דפרשתנו "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" דינא דבר מצרא, דהמוכר שדה לחברו רשות יש לבן המצר (ששדהו סמוכה למצר שדה זו) זכות לסלק הלוקח ולקנות שדה זו במקומו, משום ועשית הישר והטוב, שטובה היא לבר מצרא שיהיו שדותיו סמוכות זו לזו.

והנה מזה שאמרו בש"ס דין זה להיכא שכבר קנה הלוקח ומפליקין אותו, נראה דהך דינא הוא דין שחל בעיקרו על הלוקח, שמאחר דלדידי אין חילוק כ"כ אם יקנה שדה זו או שדה במקום אחר, יעשה הישר והטוב ויתנה לבר מצרא שטובה היא לו. וכן משמע להלן שם ע"ב "זבין לעכו"ם לית בה משום דינא דבר מצרא כו' עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב הוא" – היינו שזהו דין שחיובו מוטל על הלוקח, ולכן אינו חל אם "זבין לעכו"ם".

כו"ו" נוראה לשון הרא"ש שם סי' כג "וכיון שלא גילה ללוקח מיד שידע בקניי" שהוא חפץ שיעשה עמו טובה ויניח לו השדה"; וכמו שהדגיש רש"י להלן בסוגיין, בדין "זבין לעכו"ם עכו"ם לאו בר ועשית וכו'" - "ואין לנו לומר על דינא דבר מצרא ועשית הישר והטוב אלא ללוקח כו' ללוקח נאמר משוך ירך ויקחנה זה". אבל לדעת הרמב"ם אין זו רק הנהגה טובה של הלוקח (לטובת בן המצר) בלבד, אלא יש כאן קביעה כפ"ת מהי הנהגה טובה ויש כאן אמירת וקביעת חכמים שכך טוב וישר (והדבר מופנה לכל לראש - ובעיקר - בנוגע לבן המצר), "יש לחבירו כו' אמרו חכמים וכו' טוב וישר הוא שיקנה וכו'", היינו שענין זה הוא טוב וישר כו' בעצם; והדבר נובע מכך מה שנתנו חכמים לבר מצרא קצת קנין בגוף השדה. ועיי' תשובות מיימוניות לס' קנין סי' טז, דדין וקביעה זו בגדר "קרוב למ"ע".

[ועיי' בלקו"ש ח"ט, ואתחנן ג, בארוכה אין שהחקירה הנ"ל נמצאת בכמה גורי דינים, והן ב' סברות כלליות במילי דאורייתא, עד שהדברים עולים בקנה אחד עם פלוגתת רש"י והרמב"ם בסוף סוכה, עיי"ש ותמצא נחת].

ובזאת יתבארו היטב דברי הרמב"ם בדין זבין לעכו"ם (להלן שם ה"ז), "המוכר לעכו"ם משמתין אותו עד שיקבל עליו כל אונס שיבא מן העכו"ם עד שינהוג העכו"ם עם בן המצר שלו בדיני ישראל", דחזינן שהקפיד להשמיט הטעם שבגמרא "עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב הוא", וכן דייק להוסיף (על לשון הגמרא) "עד שינהוג העכו"ם עם בן המצר שלו בדיני ישראל", כי בכל זה הדגיש גדר הדין

להתנהג באופן ישר וטוב ולתת את השדה לבר מצרא (אלא שאם אינו רוצה - ב"ד כופין אותו); ואילו לאופן השני, שזהו דין בקנין הקרקע, הנה אע"פ שגם לדרך זו "ועשית הישר והטוב" מכוון ללוקח, מכל מקום, הציווי (וקיומו בפועל) נוגע גם לב"ד, דמצד "ועשית הישר והטוב" נותנים חכמים לבר מצרא קצת קנין בגוף השדה ומחלישים את קנינו של הלוקח, וממילא על הלוקח להסתלק.

ומעתה י"ל דמחלוקת ראשונים היא זו, ומצאנוה מודגשת במיוחד בחילוקי דעות רש"י והרמב"ם. דהנה בטעם דין בר מצרא - מצד "ועשית הישר והטוב" - כתב רש"י בסוגיין "דבר שאי אתה נחסר כ"כ שתמצא קרקעות במקום אחר ולא תטריח על בן המצר להיות נכסיו חלוקים" נועיי' נמי ברא"ש כאן סו"ס כ "אף בזה שייך הישר והטוב כי ימצא להחזיק במקום אחר". והרמב"ם בהל' שכנים פי"ב ה"א ביאר הטעם בלשון זו "יש לחבירו שהוא בצד המצר שלו ליתן דמים ללוקח ולסלק אותו... ודבר זה משום שנאמר ועשית הישר והטוב אמרו חכמים הואיל והמכר אחד הוא טוב וישר הוא שיקנה מקום זה בן המצר יותר מן הרחוק" [עד"ז הוא לשון הטור חו"מ סי' קעה, מיהו לא כתבו בתחילת דבריו כטעם על עצם דין דבר מצרא אלא כהקדמה "לפיכך אם יש שום הפסד למוכר כו'", וגם כתבו בשינוי לשון קצת "דינא דבר מצרא תקנת חכמים הוא משום ועשית הטוב והישר הואיל והוא רוצה למכור כו'"].

והיינו שלדעת רש"י זוהי הנהגה טובה שכל כולה מתייחסת רק ללוקח, "דבר שאי אתה נחסר כו' ולא תטריח על בן המצר

"שלא תקנו חכמים ללוקח להסתלק לעשות הישר והטוב לבעל המצר שהוא רעה למוכר שזה לא יקנה השאר כו". וברמב"ם (פי"ב ה"ו) "אין בעל המצר של שדה אחת מסלק את הלוקח מאותה השדה שהרי היא והאחרת קנה כאחד". חזינן דרש"י מדגיש צד ההפסד והלוקח "לא תקנו חכמים ללוקח להסתלק . . שהוא רעה למוכר" [ועד"ז הוא ברא"ש שם סכ"ז], והרמב"ם מדגיש (הדין) הקנין שבזה והבר מיצר. וראה לח"מ שם פי"ג ה"ח.

ב עוד שם בסוגיין "לאשה וליתמי כו' לית בה משום דינא דבר מצרא", ופרש"י "מכר לאשה לא מסלקין לה דלאו אורח ארעא לאהדורי ולבקש מי שיש לו קרקעות למכור ומה שבא לידה ראשון אין לנו לומר ועשית הישר והטוב להרחיקה מעליו וכן יתמי", וברמב"ם (שם הי"ג ו"ד): "המוכר ליתומים קטנים אין בו דין בעל המצר הטוב והישר שעושיין חסד עם אלו יתר מבעל המצר. וכן המוכר לאשה . . חסד הוא שתעמוד הקרקע בידה". חזינן דלרש"י מספיק הש"ס"ה "אין לנו לומר כו' להרחיקה מעליו", ולהרמב"ם צריך טעם חיובי (ובהקנין) שידחה לדין בר מצרא. וראה מלחמות ה' ב"מ שם.

לדידי', דדין בר מצרא אינו (רק) חיוב על הלוקח להתנהג באופן ישר וטוב (ולפי דרכו הא דקאמר בגמרא "עכו"ם ודאי לאו בר ועשית הישר והטוב", יש לפרש דכיון דלעכו"ם אין שייך כל ענין המצות לא תקנו בזה בכלל דין בר מצרא).

ואולי י"ל עוד נפק"מ, לדעת הרמב"ם חיוב "ועשית הישר והטוב" חל כשנעשה זה בר מיצר (וראה גם נמוק"י כאן) וא"כ זהו גם בנוגע להמוכר שהרי חסר גם בבעלות המוכר (אף שדין בר מצרא דועשית הישר והטוב אכן לא הטילו חכמים על המוכר, וכן משמע קצת ממ"ש בהנוגע להמוכר לעכו"ם דלא כמ"ש בגמרא (כנ"ל). משא"כ אם זהו רק דין של הנהגה טובה דלוקח הרי זה נעשה רק כאשר כבר קנאה לוקח, ואין שייכות להמוכר כמפורש בפרש"י שם ד"ה עכו"ם לאו בר כו' [וראה רא"ש שם סוף סכ"ד "אלא שתקנת חכמים היא משום הישר והטוב והתקנה אינו אלא כשנתחזק בה כבר הלוקח ובאה לרשותו" וכן הביא שם סי' כח מ"ש בגמרא "עכו"ם לאו בר ועשית הישר והטוב"].

ועפכ"ז יש לבאר עוד שינויים בין פרש"י ורמב"ם בפי' המשך הסוגיא שם:

א להלן בסוגיין "מכר כל נכסיו לאחד לית בה משום דינא דבר מצרא", ופרש"י